

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1869>

Volume 6 Issue 8, p. 457-481, October 2013

EFLAKİ'NİN MENAKİB'ÜL ARİFİN ADLI ESERİNE GÖRE 13-14 Y.Y. DA SELÇUKLU PAYİTAHTINDA KADINLARIN KONUMU*

*ACCORDING TO EFLAKI'S WORK CALLED MENAQİB AL-ARIFIN, THE
POSITION OF WOMEN SELJUKID CAPITAL CITY IN 13-14 CENTURY*

Doç. Dr. Kazım PAYDAŞ

Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Abstract

Ahmed Eflakî's work called Menaqib al-Arifin is an important work which tells about the relationship between Seljuk Sultans, wives, citizens and Mawlana Jalaleddin at the capital of Anatolian Seljuk State, Konya. Menaqib al-Arifin was written by order of grandson of Mawlana Jalaleddin Rumi, Ulu Arif Çelebi and it presents quite important knowledges about social and cultural life of Turkish Seljuk State in the second half of 13 th century and in the first half of 14 th century. Eflaki touches on political events of Turkish Seljuk State but gives knowledges more about social and cultural side. Besides that, he mentions the importance of relationship between Seljuk Sultans and statesmen with Mawlana. It is given in details about knowledge belongs to religious life in this work. Depending on this situation it also mentions about the situation of women in Seljukid capital and their behaviour in public at this term. In this respect, according to Eflaki's work, it tells about the position of women at that term. In this context, it evaluates the reason and the result

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

of emotions of women like love, hate, jealousy, on the other hand it analyzes women forced to marriage and attitudes of their parents to this subject, necessities of a marriage, the dowery that is compulsory for bride, the ceremony during the wedding, respect to women in marriage, and respect between mother and son, behaviours of women to the slaves and their husbands, position of a woman in a divorce, wet nurse, mothers who can't have a baby and women's life style in that term and relationship between woman and man in a Muslim family is evaluated.

Key Words: Menaqib al-Arifin, Mawlana, Konya, Saljuqs, Woman.

Öz

Ahmed Eflaki'nin Menâkıbü'l-Arifin adlı eseri Anadolu Selçuklu Devleti başkenti Konya'da Mevlânâ Cellâleddin'in Selçuklu Sultanları, hatunları ve teb'ası ile olan ilişkilerini anlatan önemli bir eserdir. Mevlânâ Cellâleddin Rumî'nin torunu Ulu Ârif Çelebi'nin emriyle Eflaki tarafından yazılan Menakıb'ül Arifin, XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV . yüzyılın ilk yarısında Türkiye Selçuklu Devleti'nin sosyal ve kültür hayatına dair oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Eflaki eserinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi olaylarına değinmekle beraber, daha çok sosyal ve ekonomik yapı hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanında o, Selçuklu Sultanlarının eşleri ve özellikle Selçuklu Sultanları ile devlet adamlarının Mevlânâ ile olan ilişkilerine hususi bir önem vermiştir. Eserde Selçuklu Devletinde dini hayata ait bilgiler ise detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu duruma bağlı olarak kadınların o dönemde Selçuklu başkentindeki durumu toplum içerisindeki tutum ve davranışları hakkında da kıymetli bilgiler mevcuttur. Bu açıdan bu makalede, Eflaki'nin eserinde kadının o dönemdeki konumu ele alınmaktadır. Bu çerçevede kadınların aşk, nefret, kıskançlık gibi duygularının sebep ve sonuçlarını değerlendirirken, kadınların zorla evlendirilmeleri ve ebeveynlerinin bu konudaki tutumları, evlilikte yerine getirilmesi gereken şartlar, kızların evlenecekleri zaman yapmak zorunda oldukları çeyizler, düğün sırasında yapılan merasimler, evlilikte kadına gösterilen saygı, anne ile oğlu arasındaki saygı, kadınların cariyelere karşı davranışları, kadınların eşlerine karşı davranışları, boşanmada kadının konumu, süt anneliği, çocuk özlemi çeken ailelerin durumu gibi kadınları etkileyen konular incelenerek, kadınların o dönemdeki yaşam tarzları ele alınıp, Müslüman aile içerisinde kadın ve erkek arasındaki münasebetler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Menakıb'ül Arifin, Mevlânâ, Konya, Selçuklu, Kadın.

Giriş:

XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu Devleti'nin sarsıntılar geçirdiği buhranlar yaşadığı bir dönemdir. XIII. yüzyılın ilk yarısında bir yandan Moğollar Anadolu kapılarına dayanmış diğer taraftan ise Selçuklu Devletinde iç karışıklıkların başladığı bir zaman dilimidir. Bu karışıklığın en önemli sebebi ise Baba İshak'tır. Baba İshak'ın

çıkardığı isyan Selçuklular tarafından 1240 yılında büyük bir zorlukla bastırıldı¹. Ancak Moğollar, Selçuklu Devleti'nin bu isyanı güçlkle bastırmasından cesaret alarak istila hareketini başlattılar. 1243 yılında ise Köseadağ savaşında Selçukluları mağlup ederek Anadolu'yu yakıp yıkmaya başladılar. Moğollar 1277 yılından sonra ise Anadolu'da tahakküm idaresi başlattılar ve bunun neticesinde Selçuklu Türkiyesi'nde isyanlar ve dâhili mücadeleler ile tam bir iktisadi ve içtimai sukuta sebep oldular².

Anadolu'nun bu buhranlı dönemi yaşarken Mevlânâ gibi bir gönül deryasının Selçuklu payitahtında yaşıyor olması, bu zorlu günlerin atlatılması açısından Anadolu insanı için büyük bir ümidin kaynağı olmuştur. Çünkü Mevlânâ'nın yaşadığı bu dönem Anadolu Selçuklu devlet adamlarının entrikaları ve Moğol istilasıyla zayıfladığı bir zaman dilimine tekabül eder. Bu siyasi çalkantının odak noktasında Konya Sarayına yakın duran Mevlânâ aynı zamanda Anadolu'nun genel yapısına aşina idi. O dönemde Moğol baskısı altında ezilen Anadolu halkının feryatları, haksızlıklar, düzenin bozulması, esaret ve huzursuzluktan dolayı çekilen ızdırap herkes gibi Mevlânâ'yı da etkilemiştir. Onun sosyal, kültürel, ilmi, siyasi, edebi, iktisadi, dini çevresinden aldığı çok yönlü etkilerle İslâm'ı ve insanı çözümlenmeye, hayatı anlamaya ve anlatmaya çalışması günün insanının problemlerinden hareketle evrensel çıkarımlara ulaşmasını sağlamıştır³.

Mevlânâ'nın bu dönemde yaşadıkları, çevresine verdiği nasihatler ve özellikle mevzu bahis konu ettiğimiz kadınlarla ilgili düşünceleri ve kadınların bu dönemdeki konumları, Ahmed Eflaki tarafından yazılan Menakıbü'l-Arif'in adlı eserde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu açıdan bu eser devrin sosyal yapısına ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Eser, Ulu Ârif Çelebi'nin emriyle kaleme alınmıştır ve otuz altı yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Başta Mevlânâ Celâleddin olmak üzere onun haleflerinin de kahraman oldukları olayları kapsayan menakıb akıcı bir üslupla yazılmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vakıf olduğu anlaşılan Eflaki; eserini bizzat şahit olduğu olaylardan başka başlıca Risale-i Sipehsalar der Menakib-i Hazeret i Hudavendigâr'dan derlemiştir. Bundan başka Veleddnâme, Rebabname, İntihaname, Maarif, Makalat-ı Şemseddin-i Tebrizi, Mektubat-ı Mevlânâ Celâlüddin, Mesnevî ve Divan-ı Kebir onun diğer kaynaklarını teşkil eder⁴.

¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 424.

² İbn Bibi, *El evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, c.II, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 70-71; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 497.

³ Ethem Cebecioğlu, "Hz. Mevlana üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Tasavvuf*, Sayı:20, Ankara 2007, s. 7.

⁴ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya 1978, s. 21.

Evlilik:

XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunda Türk toplumu, İslâmiyetin etkisi altındaydı. Evlenme ve boşanma konularında ve kadının toplumdaki yeri hususunda Şeriat, topluma tam manasıyla hâkimdi⁵. Eflaki'nin eserine göre evliliklerde ailenin uygun gördüğü kişilerle kızlar evlendirilmekte idi. Bunun içinde kızların dengi olan biriyle evlenmesine gayret edilirdi⁶. Ayrıca evliliklerde Mevlânâ'nın yeni evlenenlere verdiği öğütlerden biri de onların din arkadaşı olması yönünde idi⁷. Eflaki'nin eserinde evlenmede nasıl bir yol takip edildiği konusunda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte dönemin şartlarına göre genel olarak evlilik için istenen kız dünürçüler tarafından istenmekte ve ailenin olumlu bulması durumunda da evlilik gerçekleşmekte idi. Evliliğin gerçekleşmesinde ise kızların fazla itiraz etme hakkı bulunmamakta idi. İslâm hukukuna göre Müslüman kadınlar ancak Müslüman erkeklerle evlenebilmelerine rağmen bu dönemde Moğol baskısı ve zulmü karşısında IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Argun Han ile evlendirilmişti⁸.

Bu dönemde evliliklerin yapılmasında anne ve babanın etkisi oldukça büyüktü öyle ki Şeyh Selehâddin anne ve babasını görmeye gittiğinde onu vakit kaybetmeden evlendirmişlerdi⁹.

Selçuklu başkentinde yakınlarının münasip gördüğü erkeklerle evlendirilen kızlar olduğu gibi bazı kadınların ise onları görüp beğenen erkekler tarafından kendilerine dünürcü gönderilerek evlendikleri görülmekteydi. Mesela Mevlânâ zamanında çengi kadınlar ve bunların yaptıkları evlilikler hakkında elimizde örnekler bulunmaktadır. Nitekim Eflaki'ye göre Vezir Ziyaeddin'in hanında Tavus adında harp çalan bir hanım vardır. Sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcıdır. Saz çalmasındaki maharetinden ötürü bütün âşıklar onun esiri olmuşlardır. Tesadüfen bir gün Mevlânâ o hana girip Tavus Hanımın odasının karşısına oturur. O sırada Tavus-i Çengi, Mevlânâ'nın huzuruna gelip onu kendi hücre sine davet eder. Mevlânâ'nın bu davete icabeti sabahın erken saatlerinden ta akşam namazına kadar onun odasında namaz ve niyazla meşgul olmasıyla geçer. Mevlânâ sarığından bir gez miktarı kesip Tavus Hanıma verir. Cariyelerine de kırmızı dinarlar bağışlayarak oradan ayrılır. Aynı gün Sultanın hazinedarı Şerefeddin de buraya uğrar¹⁰ ve Tavus Hanıma âşık ve meftun olur. Hazinedar daha sonra emin adamlar gönderip Tavus'u hamama gönderir, sonrada kendi nikâhı altına alır. Tavus Hanıma başlık olarak elli bin dinar hediye edip hesapsız hizmetlerde bulunur. Zifaf gecesi ondan: " Şimdiye kadar sende bu güzellik ve dilberlik yoktu. Bu günlerde seni zamanın Rabia'sı ve Züleyha'sı gibi görmemin

⁵ Aydın Taneri, *a.g.e.*, s. 54.

⁶ Ahmet Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, c. I, İstanbul 2001, s. 161.

⁷ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, *Manakib Al-Arifin*, c.I, Yayınlayan Tahsin Yazıcı, Ankara 1976, s. 395;Terc., c.I, s. 613.

⁸ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. I, s. 136.

⁹ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 289.

¹⁰Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, *a.g.e.*, c.I, s.375;Terc., c. I, s. 590.

sebebi nedir? Bundan evvel olduğun gibi değil misin? Bu güzellik ve süs nereden geldi? diye sorar. Bunun üzerine bu hanım Mevlânâ'nın kendisini şereflendirdiğini söyler ve başına bağladığı Mevlânâ'nın vermiş olduğu sarık parçasını ona gösterir. Hazinedar memnun olup Mevlânâ'ya teşekkürlerini sunar ve ona mürit olur. Neticede Tavus-ı Çenginin durumu o dereceye varır ki, Konya'nın hanımları onun müridesi olurlar ve Tavus hanım onların arasında açık kerametler göstermeye başlar¹¹.

Yine hanımı vefat eden erkeklerin tekrar evlendikleri görülmektedir. Nitekim Hüsameddin Çelebi'nin karısı vefat edince iki yıllık bir zaman geçince Çelebi yeniden evlenmek istemiştir¹². Esasen poligami (taaddüdü zevcat) esas erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine imkân veriyordu¹³. Nitekim Sultan Veled, Fatıma Hatundan başka Nusret Hatun ve Sümbüle Hatun adlarındaki kadınlarla da evlilik gerçekleştirmişti¹⁴.

Kızların evliliklerinde çeyizinin olması önemli idi. Eflaki'nin eserinden düğünün yapılabilmesi için yerine getirilmesi gereken adetlerden biri kızın çeyizinin hazırlanması idi. Esasen Selçuklular döneminde çeyiz gelin için saygı kazanmanın bir ifadesi idi. Hatta çeyizli geline güvey tarafından daha saygılı davranıldığına dair bir Türk atasözü de vardır: "Yüfüşlü gelin, güveyi yumuşak bulur"¹⁵. Gerçekten de bu atasözü bile başlı başına gelin için çeyizin ne derecede önemli olduğunu göstermesi açısından yeterli bir göstergedir. Bu bakımdan kızın çeyizinin hazırlanması anne ve babanın yanında kızın diğer yakınlarının da sorumluluğu içerisinde bulunmaktaydı. Buna örnek olarak Şeyh Selehâddin'in kızı Hediye Hatun'un evlendirilmesi sırasında karşılaşıyoruz. Çünkü Şeyh Selehâddin kızını evlendireceği vakit, kıza verilmesi âdet olan çeyiz namına hiçbir şeyi yoktu. Kız, Mevlânâ'nın harem dairesinde yaşamaktaydı. Kız büyüüp buluşa erişince Sultan Veled ile Çelebi Hüsameddin onu hattat Mevlânâ Nizameddin ile evlendirmek isterler. Ancak kızın çeyizinin olmaması ve herhangi bir servetinin bulunmaması onları düşünmeye sevk eder¹⁶. Bunun üzerine bu durumu bir münasebetle Mevlânâ'ya arz ederler. Mevlânâ bu duruma bir çare bulmak amacıyla Gürcü Hatun'un¹⁷ sarayından Usta Hatun'un çağrılmasını ister. Usta Hatun

¹¹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 376;Terc., c. I, s. 591.

¹²Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 329.

¹³Aydın Taneri, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁴Ahmet Eflaki,**a.g.e.**, c.II, s. 408.

¹⁵M. Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, c. III, Ankara 1992, s. 309.

¹⁶Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.** c.II, s. 726;Terc., c.II, s. 310.

¹⁷ Gürcü Hatun Gürcistan kraliçesinin bir kızı olarak Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenmiştir. Selçuklu Sultanı bu prensesle dinine dokunulmaması şartı ile evlendiği için, bu Hatun Konya sarayına papazı, mukaddes eşyası ve hizmetçileri ile gelmiştir. Bunlar arasında Gürcü Kraliçesi oğlunu tahta varis yapmak için, uzaklaştırmak maksadıyla, Türkiye'ye gönderdiği yeğeni David de vardır. Gıyaseddin bu karısına çok düşküdü. Onunla evlendikten sonra kendisini tamamıyla eğlence ve sefahat hayatına verdi. Hatta bastırıldığı paralar üzerinde kendisini arslan ve zevcesini de onun üstünde kadın yüzlü doğan bir güneş resmi ile tasvir ettirdi. Selçuklu Türkiyesinde Gürcü Hatun adı ile tanınan bu melike az bir müddet sonra

Mevlânâ'nın huzuruna geldiği vakit ona Gürcü Hatun'a giderek, kendisinden selam söylemesini ve Hediye Hatun'a bir hediye vermesini söyler. Bunun üzerine Usta Hatun Selçuklu sarayına giderek Mevlânâ'nın selamını onlara söyleyerek meseleyi anlatır. Gürcü Hatun, kendi hazinedarına emir vererek birkaç takım elbise ve her cinsten birer kat çamaşır hazırlatır. Ayrıca yirmi süslü küpe, yirmi tane kıymetli yüzük, inci gerdanlığı, altın işlemeli külâh ve çok nefis yüz örtüleri, kıymetli bileziklerde toplarlar. Bunların yanında kıymetli halılar, seccadeler, Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdeleri, sini tepsi, kazan, bakır ve çini kâselerden, havanlardan, şamdanlardan teşekkül eden tam bir mutfak takımı hazırlarlar ve böylece herkes derecesine göre bir şey vererek tam bir çeyiz vücuda getirirler¹⁸. Daha sonra toplanan eşyaları Usta Hatun'a teslim ederler ve Sultanın katırlarına yükleyerek Mevlânâ'nın medresesine götürürler. Mevlânâ bütün çeyizleri ikiye bölmelerini, yarısını Arif Çelebi'nin annesi Fatıma Hatun'a yarısını da Hediye Hatun'a vermelerini emreder. Çeyizler hazırlandıktan sonra Hediye Hatun'u Nizameddin-i Hattat'a nikahlarlar¹⁹. Eflaki'nin verdiği bilgilerden çeyizin mütevazi bir oranda da olabileceği idi. Çünkü Sultan Veled'in iki kızı olan Mutahhara Hatun ve Şeref Hatunların çeyizlerinin hazırlanması için harcanan para otuz dinar ve iki miskal idi²⁰.

Eserde bir kadının gönlünü kaptırarak evlenmesi ile ilgili de bir örnek bulunmaktadır. Buna göre Konya şehrinde son derece güzel, cemal ve kemâl sahibi bir kadın vardır. Bu hatun birdenbire Ârif'e gönlünü kaptırır. Kendi malını ve mülkünü terk edip Ârif Çelebi'nin yanına gider. Nakit paradan, gelirlerden, köylerden neyi varsa hepsini onun uğruna feda eder, uzun zaman bu hasret içinde yaşar. Bir gün ondan uygun olmayan bir hareket ve ayıplanacak bir hal sâdır olur. Bu yüzden Çelebi'nin kalbi ondan incinir. O gece sarığının kenarından bir peçe kadar yırtıp ona verir. O Hatun ne buyurduğunu ne yapması gerektiğini sorar, Çelebi ölmesi lazım olduğunu söyler ve ikinci gece şehit edilir²¹.

Düğün:

Düğünler devrin telâkisine ve yaşantısına uygun bir hava içinde yapılıyordu. Nitekim yapılan bir düğünün anısının senelerce muhafaza edildiği oluyordu. Mesela Hediye Hatun'un evlenmesi münasebetiyle yapılan düğün büyük bir düğün olduğu için Konya halkının uzun süre hafızasında yer etmişti. Mevlânâ bu düğünde söylediği bir gazel ile bu evlilikten beklentilerini ve bu evliliğin önemini dile getirmişti ki buna göre o, "Bu düğün, bize kutlu ve mutlu olsun, Bu zevc ile zevce daima sütle şeker, şarap ve helva gibi, bir biriyle hoş kaynaşsınlar. Bizim için bu evlenme, hem

Müslüman olunca papazı ve amcası David hapse atıldı. Gürcü Hatun iyi bir Müslüman olduğunu, alim ve dervişlerle, hususiyile Mevlana ile dostane münasebetlerde bulunmuştur. Bkz. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993, s. 415.

¹⁸ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.II, s. 727; Terc., c.II, s. 311.

¹⁹ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.** c.II, s. 728; Terc., c.II, s. 312.

²⁰ Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c.II, s.419.

²¹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.** c.II, s. 919;Terc., c. II, s. 515.

yaprağından, hem yemişinden bizi faydalandıran hurma ağacı gibidir. Bu evlenme, bugün ve yarın cennet hurileri gibi ebediyen saadet yüzü gösterecek. Bu evlenme, hem bu dünyada hem de öteki dünyada Tanrı'nın bir rahmet nişanı ve devlet tevkii olsun". Diyerek evlilikte eşlerin birbirlerine karşı davranışlarının nasıl olması gerektiğini de dile getirmişti²². Yine Fatıma Hatun'un düğününde Mevlânâ düğünlerde söylediği gazellerden birini söylemiştir. Buna göre o bu evliliğin yapılmasını kutlamakta ve nefislerin birbirleriyle çiftleşmesi ile gam ve kederin gittiğini dile getirmiştir²³.

Doğum:

Doğum, Selçuklu toplumunda sevinç gösterilerine neden olan bir olaydı. Nümâyîşkâr hareketler daha çocuk doğduğu andan itibaren başlıyordu. Nitekim saç saçmak, bebeğe altın takmak, eşe dosta ziyafet vermek adetleri bu cümledendi²⁴. Çelebi Arif 6 Haziran 1272 tarihinde doğar. Torununun doğduğunu işiten Mevlânâ eve gelir ve Fatıma Hatunun başına altın dinar serptikten sonra yeni doğan çocuğu ister ve onu Fatıma Hatunun elinden alıp, kendi gömleğine sararak yemine koyup götürür. Dualar etikten sonra gecenin ilk üçte birinde dönüp gelerek çocuğu kadınlara teslim eder. Mevlânâ çocuğu geri getirdiğinde çocuğun gömleğinin ucuna da sarrafların hiç görmediği nadide bir kaç altın da bağlamıştır²⁵.

Çocuk doğduktan sonra ise doğum münasebetiyle baba, ziyafet veriyordu:"Hacı Mübarek, oğlu Hacı Muhammed dünyaya geldiği vakit büyük bir ziyafet vermiştir. Bu amaçla çocuğu yeni doğmuş olan bu baba Konya'nın büyüklerini davet etti. Böyle sevinçli bir davete ise büyük bir memnuniyetle icabet edilmekte idi. Nitekim bu zat Mevlânâ'yı çağırılmaya gittiğinde Mevlânâ: "Ayaklarımla değil başımın üzerinde gelirim. Yüzümün üzerine, ensemin üzerine, yanımın üzerine, yuvarlana yuvarlana gelip hizmet edeyim" demiştir²⁶.

Eflaki'nin eserinden öğrendiğimize göre doğan çocuklar için beşik ve çocuk arabaları kullanılmaktaydı. Nitekim Mevlânâ bir gün medresesinin sahanlığında gezinirken, birden bire bir kadının koltuğunda bir beşik olduğu halde Hüdâvendigar'ın evine doğru gittiğini görür. Mevlânâ bunun üzerine bu beşiğin kimin olduğunu sorar, kadında Emir Ârif'in olduğunu belirtir²⁷. Yine Mevlânâ'nın vefatından sonra Fatıma Hatun büyük bir üzüntü içine düşerek Arif Çelebi ile ilgilenemez bu

²²Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s.312-313.

²³Ahmet Eflaki, a.g.e., c.II, s. 303.

²⁴Aydın Taneri, a.g.e., s. 52.

²⁵Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 419.

²⁶Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e.,c.I, s. 468;Terc., c.I, s. 698.

²⁷Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 421-22.

arada Mevlânâ'yı rüyasında görür ve rüyanın tesiriyle uyanarak Ârif'in beşiğinin başına gider²⁸. Çocuk arabasının kullanılması ise daha çok çocuğun eğlendirilmesi yönünde idi. Eserde Çelebi Ârif'in küçük bir arabaya oturtulduğu ve lalasının da onu çektiği belirtilmiştir²⁹. Verilen bu bilgiden ve "Hoca Şerefü'd-din-i Semerkandî, Büyük Mevlânâ'nın evinin mahremlerinden ve çocuklarının lalasıydı kızı da Sultan Veled ile Alaeddin'in anneleri idi. Şeklindeki kayıttan maddi durumu iyi olan ailelerin çocuklarının bakımları ile ilgilenen laların bu dönemde olduğunu öğreniyoruz³⁰. Nitekim Fahreddin-i Lala Çelebi'yi sırtına alıp, sık sık onu Çelebi Hüsameddin'e götürmekteydi. Aynı şekilde Hüsameddin Çelebi'de onları karşılar ve Ârif Çelebi'yi Lala'nın elinden alır kendi omzuna alarak evine götürürdü³¹.

Eflaki'nin eserinde sütanneliği ile ilgili bilgilerde bulunmaktadır. Buna göre Kiramane Hatun, Sultan Veled'in sütanesi idi³². Bir kadının torununa karşı göstermiş olduğu sevgiyi Kirâ'yi Buzurg denilen Mevlânâ'nın hanımının şahsında görüyoruz. Büyük Kirâ torunu Çelebi Ârif'i çok sever. Daima onu dizinin üzerinde oturtur, ona iyi yemekler yedirir. Birbiri ardınca öper ve kolunun altında uyuturdu. Aynı şekilde Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun da Çelebi'yi kucaklar, yüzünü onun yüzüne kor ve Ârif'te Mevlânâ'nın kokusunun geldiğini belirtirdi³³.

Eflakinin verdiği bilgilerden kadınların çocuklarına karşı daima şefkat beslediklerini ve onların ayrılıklarına dayanamadıklarını anlıyoruz. Nitekim Sultan Veled çocukken, Şam'a ilim tahsil etmesi için gönderilmişti. Haliyle annesi Kira Hatun oğlunun özlemiyle yanıp tutuşarak onun ayrılığından dolayı daima ağlayıp sızlamıştır³⁴.

Çocuk Düşürme ve kadınların çocuklara karşı tutumları:

Eflaki'nin eserine göre çocuk doğurmak istemeyen hamile kadınların çocuk düşürme şekline ait bilgiler de vardır: Sultan Veled'in ilk gençlik yıllarında eşi Fatıma Hatundan birçok çocukları dünyaya gelmişti. Bunların çoğu aşağı yukarı altı aylık ve bir senelik iken ölmüşlerdi³⁵. Bu durum genç çift üzerinde büyük olumsuzluk meydana getirmiş ve bu dertten yüreklerine elem düşmüştür³⁶. Fatıma Hatun'un on iki, on üç çocuğu olmuş ve hepsi ölmüştür. Bu şefkatli annede hayırlı bir halef için yanıp tutuşur. Doğan çocuklarının kısa bir müddet sonra öleceklerinden korktuğundan hamile kalınca, doğacak çocuğun daha önceki çocuklarının akıbetine uğrayarak vereceği elemi yaşamamak için karnındaki çocuğu düşürmek için türlü ilaçlar içer ve gebe kadın için

²⁸Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.II, s. 424.

²⁹Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 425.

³⁰Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.I, 526.

³¹Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.II, s. 507-508.

³²Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 412..

³³Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 507.

³⁴Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.II, s. 263.

³⁵Aydın Taneri, *a.g.e.*, s. 54.

³⁶Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 417.

doğru olmayan şiddetli hareketlerde bulunur. Bu gebeliğinden de birkaç defa tesirli ilaçlar içmiş, fakat bu çocuğu düşürmek ona müyesser olmaz. Bunun üzerine Mevlânâ, Sıraceddin'i Tatarıyı yanına çağırıp ona Fatıma Hatun'a gitmesini selamını iletip ona böyle şeyler yapmamasını, çocuğunu korumasını kendi neslinden ar edipte mi böyle davrandığını söylemesini ister³⁷. Ayrıca Sıraceddin, Fatıma Hatun'a, Mevlânâ'nın Ârif'in doğacağına dair işaretinin müjdesini de verir. Fatıma Hatun bu müjdeyi alınca sevincinden çocuğunu düşürmek fikrinden vazgeçer ve bu çocuğu karnında koruyup yetiştirmeye çalışır. Bunun için de ağır yemeklerden sakınıp kurbanlar keser, ihtiyacı olanlara da sadakalar dağıtır³⁸. Bu örnekte gördüğümüz gibi bu dönemde çocuk ölümleri ile ilgili olarak kadınlar oldukça sıkıntılı dönemler geçirmekteydiler.

Kadınlar bu dönemde çocuklarının bakımı ile ilgilenmekte ve çocuklarını emzirmekte idiler. Fatıma Hatun, Mevlânâ vefat ettiğinde büyük bir sarsıntı yaşamış ve bu üzüntü neticesinde üç gün üç gece hiç Emir Ârif'e süt vermemiştir. O, Musa gibi hiç bir annenin sütünü kabul etmemiştir³⁹. Süt anneliği de bu dönemde mevcuttu. Mesela Kiramene Hatun Sultan Veled'in süt anası idi⁴⁰.

Eflaki'nin bir anne ile oğlu arasındaki saygıya ilişkin ilginç bir olaya Kirâke Hatun'un şahsında rastlamaktayız. Kirâke Hatun, Tokat şehrinde Çelebi Arif'e aşırı tazimde bulunur. Sultan'ın karısı Gumaç Hatun, Muinuddin Pervâne'nin kızı Havandzade, Şarabsalar'ın, Mustevfi'nin ve daha başkalarının kızları gibi ileri gelen hanımlar itirazda bulunurlar ve anneye oğlunun önünde baş koymak ve bu derece izzette bulunmak düşmez çünkü eğer talihli bir oğul annesini aziz tutsa, onun önünde baş koysa ve onun elini öpse bu yerinde bir hareket ve caiz olur diye Kirâke Hatunu ayıpladılar. Bunun üzerine Kirâke Hatun Tanrının daha iyi bilici olduğunu, onun hidayete ulaşanları daha iyi bildiğini, kendisinin Arif'i gördüğü vakit, onu Mevlânâ zannettiğini bu yüzden onun önünde baş koyduğunu ve kendisinin onu oğlu yerine değil, belki Şeyhi yerinde gördüğünü belirtir⁴¹.

Boşanma:

Şeriat hükümlerine göre koca arzu ettiği zaman karısını boşayabilme, kadınınsa boşanma talep etmeye hakkı yoktu. Eflâki'nin eserinde bu konu ile ilgili olarak üç olay mevcuttur. Bu hususlarda kadınların da boşanmak için teşebbüse geçtiklerini, amaçlarına ulaşabilmek için emr-i vâki, hîle-i şer'iyye yollarını denediklerini, fakat teşebbüslerinin ulema tarafından önlendiği görülmektedir⁴².

³⁷ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 418.

³⁸ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 419.

³⁹ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 423.

⁴⁰ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 412.

⁴¹ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 487.

⁴² Aydın Taneri, a.g.e., s. 56.

Eflaki'nin eserinde boşanma ile ilgili örneklerden birine göre, bir şahıs meyve toplamak üzere bir meyve ağacının üzerine çıkmıştır. Birdenbire bahçe sahibi buna vakıf olup, onun yanına gelerek ona: "Aşağı in" diye bağırır. Ağaçtaki adam: "Aşağı inmiyorum" der. Bahçıvan fazla ısrar edince adam: "Eğer bu ağaçtan inersem, karım boş olsun" der. Ardından da üç gün üç gece orada kalır⁴³. Çeşit çeşit fetvalar çıkarırlar, mümkün olmaz. Nihayet hâlis muhiplerden bir grup bu hikâyeyi Mevlânâ'ya anlatır. Mevlânâ "yeminin bozulmaması için o adam, o ağaçtan diğer bir ağaca geçsin ve ondan insin. Eğer bu ağacın yanında başka bir ağaç yoksa bir atın üzerine, oradan da yere insin. Böylece yemini bozulmaz" der. O adam Mevlânâ'nın dediği gibi yapar ve kurtulur⁴⁴. Bu durum Mevlânâ'nın ne kadar büyük bir alim olduğunu da göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Boşanma ile ilgili ilginç bir örnek de, bir şahsa karısı "Ne söylersem onu yapacaksın ve eğer yapmazsan üç talak ile boş olayım" diye yemin ettirir. Kocası da razı olur. Kadın "Bir batman domuz eti yemen lazımdır" der. O Müslüman bu vaziyet karşısında şaşırıp kalır. Hiçbir bilgin onun bu müşkülünü haledemez. Kalkıp Mevlânâ hazretlerine gelir. Ağlayıp sızlayarak durumu bildirir. Mevlânâ "Kadının mahkemesinden bir batman ekmek satın alıp ye de boşanma vaki olmasın" buyurur⁴⁵. Benzer şekilde Gürcü Hatun, Muinüddin Pervane'den incinir, sorunu çözmek için bütün büyükler ve divan naipleri Pervane'nin günahını affedip sulh olması için şefaatte bulunurlar. Ancak Gürcü Hatun razı olmaz ve "Yalnız bir şartla razı olurum" der. Pervane kendisinden rica ettiğim her şeyi vereceğine dair üç talakla yemin etsin. Pervane buna razı olup kabul eder. Gürcü Hatun "Beni boşamasını istiyorum" der. Pervane bu müşkül içerisinde ne yapacağını şaşırır ve hemen Mevlânâ'dan bir çare arar. Mevlânâ "Onun bu isteğini askıda bırak ve her zaman " Veririm veririm" de dur der⁴⁶.

Yine bir aziz, karısına karşı büyük bir sevgi beslemekteydi. Bir gün hanımı naz ederek "Ey efendi gel de senden ne istersem vereceğine dair talakla yemin iç yoksa boşanırım" der. Zavallı kocası kabul eder. Kadın "Yüce Tanrı'nın dünyada yarattığı her nimet ve garip şeyi benim önümde hazır etmeni istiyorum" der. Zavallı kocası bu arzuyu yerine getirmekten aciz kalır. Nihayet samimiyetle kalkıp Mevlânâ Hazretlerine gelir, macerayı anlatır. Mevlânâ: "Git Tanrı'nın kitabını tedarik et ve onu mendiline sarıp karının eteğine koy; çünkü böylece dünyadaki yaş ve kuru nimetleri onun eteğine koymuş ve dünyanın garip şeylerini onun önünde hazır etmiş olursun zira yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki Kur'an'da olmasın buyrulmuştur. Böylece asla talak ve ayrılık vaki olmaz" buyurmuştur⁴⁷.

⁴³Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e.c.I, s. 374;Terc., c. I, s. 589.

⁴⁴Ahmet Eflaki, a.g.e., c. I, s. 590.

⁴⁵Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e.c.I, s. 432;Terc., c.I, s. 656.

⁴⁶Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e. c.I, s. 432-33;Terc., c. I, s. 656.

⁴⁷Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.I, s. 433;Terc., c. I, s. 657.

Günlük yaşantıda Kadın:

Günlük yaşantıda kadının yeri harem olarak görülmüştür⁴⁸. Fakat bununla birlikte kadın, evdeki günlük işleri ile meşgul olurken ev dışında da gezmeye çıktığı gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Selçuklu cemiyetinde ev, kadınların hayatlarının büyük bir kısmını işgal etmekteydi. Bu çerçevede çocuk bakımı kadınların önemli uğraşlarından birini oluşturmaktaydı. Eflakî'ye göre Kirayı Buzurg, Arif Çelebi'yi çok severdi. Daima onu dizinin üzerine oturtur, ona iyi yemeklerden yedirir ve bu çocuğun taşıdığı ne kadar muhteşem ve nazenin bir ruhtur derdi. Birbiri arkasından öper ve kolunun altında uyuturdu. Yine Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun Çelebi'yi kucaklar, yüzünü onun yüzüne kor ve: "Arifte Mevlânâ'nın kokusu geliyor" derdi⁴⁹.

Kadınlar ev dışında da çeşitli faaliyetlerde bulunabilirlerdi. Örneğin kadınların çok rahat bir şekilde önemli şahsiyetlerin karşılanmasında bulunabilmekteydiler. Bu anlamda Şems-i Tebrizi Konya'ya geldiğinde erkeklerin yanında kadınlar da onu karşılamaya çıkmışlardı⁵⁰. Kadınların evin dışındaki faaliyetlerinden biri de cenaze törenlerine katılmaları idi. Mevlânâ'nın cenaze töreninde kadınlar ve çocuklarda yer alarak gözyaşı dökmüşlerdi⁵¹.

Esasen bu dönemde kadınların evden dışarı çıkmaları normal bir durum idi ve kadınlar kendi aralarında görüşerek gezintiye çıkabiliyorlardı. Örneğin Eflakî'nin bu konuda verdiği bilgiye göre "Kadınlar yine bir gün gezintiye çıkmışlardı ve uzaktan bir grup kadın geçiyordu. Kamil'i Tebrizi de duruyordu. Kamil'i Tebrizi "O kadınlar arasında bir nur parlıyor ve bu nur parçası Mevlânâ'nın nurlar madeninden çıkmışa benziyor". Der ve bunun üzerine tahkik ederler ki kadınlar arasında Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun'un bulunduğunu görürler. Ardından da Kamil'i Tebrizi, Melike Hatun'u evde misafir edip büyük inayetlerde bulunur⁵². Kadınlar bu çerçevede bağlara ve mesire yerlerine birlikte gidebiliyorlardı. Mesela Kimya Hatun kadınlarla birlikte bağa gidiyordu⁵³. Eserden anlaşıldığına göre Selçuklu payitahtındaki kadınlar bir araya gelmek için bir çok vesileye sahip idiler. Bu anlamda onların kendi aralarında eğlenceler tertip edebildikleri gibi şehirlerine gelen toplulukların ya da şahısların gösterilerini izleyebilmekteydiler. Nitekim Mevlânâ'nın eşi Kira Hatun arkadaşları ile birlikte Konya'ya gelmiş olan dervişlerin marifetlerini seyretmek için Karatay

⁴⁸ Aydın Taneri, a.g.e., s. 57.

⁴⁹ Ahmet Eflakî, a.g.e., c. II, s. 507.

⁵⁰ Ahmet Eflakî, a.g.e., c. II, s. 279.

⁵¹ Ahmet Eflakî, a.g.e., c. II, s. 163.

⁵² Ahmet Eflakî, a.g.e., c. II, s. 211.

⁵³ Ahmet Eflakî, a.g.e., c. II, s. 218.

Medresesine gitmişti⁵⁴. Yine kadınlar kendi aralarında toplanıp sohbet edebilmekteydiler. Örneğin Gumac Hatun, akrabalarını ve pek çok hanımı kendi evine davet edip burada sohbet etmekteydi⁵⁵.

Kadınların dışarı ile bağlantısını sağlayan yerlerden biri de semâ tertip edilen mekânlardı. Nitekim bir Cuma günü Konya'daki hatunlar bir semâ toplantısı tertip etmişler ve bu toplantıda Arif Çelebi vecd ve heyecanlar gösterip rubaiyi okumuştur⁵⁶. Bu dönemde kadınların ev dışında görüşüp eğlenebildikleri yerlerden biri hamamlardı. Hamam, Türk-İslâm şehirlerinin önemli sosyal yapılarından birisidir. Toplumun gelenekleri ve İslâm dininin hükümleri temizliği ön planda tutmaktadır. Özellikle hanımlar hamamlara topluca giderlerdi⁵⁷. Eflakinin eserine göre kadınlar hamama giderlerdi⁵⁸. Muhtemelen Anadolu'da uygulana gelen yapı ile kadınlar burada kendi aralarında eğlenmekte ve hatta yemek yiyebilmekteydiler.

Kadınlar ve erkekler Mevlânâ'nın huzuruna gelerek ondan nasihat alırlardı⁵⁹. Bazen de kadınlar tek başlarına dönemin alimlerine soru sormak için huzurlarına gelebilmekteydiler. Örneğin gönül sahibi, bilgin fakir bir kadın Çelebi'nin ziyaretine gitmiştir. Bu kadın giderken de yanında hediye de götürmüştür. Uzunca bir sohbetten sonra bu kadın kıyamet gününde kendilerinin durumunun nasıl olacağını ve akıbetlerinin dünyada nasıl olacağını sorar. Bunun üzerine Çelebi: "Yüce Tanrı bir inayet buyurur sende Cennet-i Berine gidersin" diye cevap verir. Kadın: "Lûtfu sayesinde bizi darü'l-makama sokan Tanrı'ya hamdolsun. Daha başka ne olacak" der. Arif Çelebi: "Renk renk hulleler giyecek, kıymetli şaraplar içecek ve iyi bir hayat süreceksin" buyurur. Kadın tekrar "Başka ne olacak" diye sorar. Arif Çelebi: "Her gün müminler, dervişler, peygamberlerin ve velilerin, mes'udların, şehidlerin ve salih dostların ziyaretine gidecekler. "Orada nefislerin istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır" ayetinde tavsif edilen Cennette işretlerde bulunacak çıkıp gezinecekler" der. Kadın yine başka ne olacak diye sorar. Arif Çelebi: " Sonunda Tanrı'nın yüzünü müşahede edecekler, öyle ki "Tanrı'nın velileri için hazırladığı bir şarap vardır" sözünde geçen temiz şaraptan sonsuz seneler sarhoş olacaklar ve o ebedi hoşluk içinde kendilerinden geçeceklerdir. Der. Bunun üzerine bu samimi kadın giydiğini guyendelere bağışlayarak sevinip evine gider⁶⁰. Benzer şekilde Sultan Veled'in kızları Şeref Hatun ve Mutahhare Hatun, eşi Kirake Hatun ve Konya'nın ileri gelen kadınları zaman zaman Sultan Veled'in huzurunda oturur ve onun sohbetini dinlerlerdi⁶¹.

⁵⁴ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 300.

⁵⁵Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, *a.g.e.*, c.I, s. 335;Terc., c. I, s. 543.

⁵⁶Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.II, s. 487.

⁵⁷Haşım Karpuz, "Hamam", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara 1991, s. 985.

⁵⁸Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, *a.g.e.*, c.I, s. 384;Terc., c. I, s. 591.

⁵⁹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, *a.g.e.*, c.I, s. 86; Terc., c. I, s. 350.

⁶⁰Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 558.

⁶¹Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.II, s. 495.

Bunlardan başka Konya'nın hanımları her Cuma akşamı Selçuklu Sultanının has nâibi olan Emin'üddin Mika'il'in hanımının huzurunda toplanırlardı. Burada toplanan kadınlar ev sahibesinden mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı. Mevlânâ'da bu hanıma karşı hadden aşırı iltifatlarda ve yardımlarda bulunur ve ona hanımların şeyhi (şeyh-i Havâtîn) derdi. Bu hanımlar topluluğu toplanınca hepsi tam bir huzur içinde Mevlânâ'nın teşrifini beklerlerdi. Mevlânâ kendisine haber verilmeksizin akşam namazından sonra, kimseyi rahatsız etmeden yalnız başına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Buradaki kadınların hepsi Mevlânâ'nın etrafında halka olurlardı ve Mevlânâ'nın üzerine pek çok gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır, onları uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gül suyu içinde tere boğulur, gece yarısına kadar nasihat etmekle meşgul olurdu. Nihayet şarkı söyleyen cariyeler, nadir tefçiler, kadın neyzenler çalmağa başlar. Mevlânâ semââ kalkardı. Bu topluluk Mevlânâ bir şeycik kabul etsin de iltifatta bulunsun diye bütün altın ve mücevherlerini onun ayakkabısının içine dökerlerdi. Mevlânâ bunlara hiç bakmaz ve sabah namazını onlarla kılar ayırılırdı⁶².

Kadının Toplumdaki Mevki ve Gelirleri:

Bu dönemde aile gelirinin sağlanması genel olarak erkeklerin yükümlülüğünde idi. Bununla birlikte erkeklerin elde ettikleri gelirden bir kısmı kadınlara verilmekte veya herhangi bir yerin geliri kadınların tasarrufuna verilebilmekteydi. Kadınlar bu şekilde veya başka durumda gelir sahibi olabilmekteydiler. Genel olarak Anadolu Selçukluları zamanında kadınlar mensup oldukları zümreye göre çeşitli gelirlere sahip bulunmaktaydılar. Dolayısıyla bu dönemde en yüksek gelir grubuna sahip olan kadınlar Selçuklu hanedanına mensup olan kadınlardan oluşmaktaydı. Hanedan mensubu kadınlardan sonra, sahip oldukları göreve göre dereceleri itibari ile devlet erkânlarının eşleri, kızları ve yakın kadın akrabaları oluşturmaktaydı. Örneğin Gümeç Hatun, Mevlânâ hayatını kurtardığı için yedi bin dirhem dağıtmıştı. Eflaki bu hadiseyi şu şekilde nakletmektedir: "Sultan Rukneddin'in eşi Mevlânâ'nın müridesi Gümeç Hatun bir gün hısım ve akrabaları bütün bayanlarla birlikte evlerinde otururken, birdenbire Mevlânâ'nın içeri girerek oturdukları evden hemen çıkmalarını buyurduğunu, bunun üzerine hepsinin koşarak dışarı çıktıklarını ve hepsinin dışarı çıktıktan sonra, sofanın kemerinin yıkıldığını belirtir. Ardından da Gümeç Hatun'un, Mevlânâ'nın ayaklarına kapandığını, ihtiyacı olanlara sadakalar verdiğini ayrıca bunun şükranesi olarak yedi bin direm-i Sultaniyi de arkadaşlarına gönderdiğini belirtir⁶³. Bundan başka Mevlânâ'ya ait bir eşyanın kendilerine ulaşması durumunda da saraya mensup hatunlar bunları getirenlere bir ihsan olarak yüksek meblağda

⁶²Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e. c. I, s. 490;Terc., c. I, s.723;Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Ankara 2000, s. 142.

⁶³Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e.,c. I, 335; Terc., c. I, s. 543.

paralar vermişlerdir. Mesela Mevlânâ'nın müridlerinden olan Bedreddin, Mevlânâ'nın kendisine verdiği bir yakutu Gürcü Hatun'a armağan olarak götürmüş, O da ona seksen bin direm-i sultanî tutarında bir kıymet koyup bu fiyatı vermiştir. Ayrıca müritlere de o kadar bağışta bulunmuştur⁶⁴. Mevlânâ Selehâddin'e, Mevlânâ gömleğini hediye eder ve Alameddin Kayser bin adedi sultani vererek bu gömleği satın alıp Gürcü Hatun'a armağan eder. Bunun üzerine Gürcü Hatunda ona iki bin dinar verir⁶⁵. Gürcü Hatun Mevlânâ'ya bağlı olan Kayser'e ise yüz bin altın vermişti⁶⁶.

Bu örneklerden anlaşıldığı gibi Selçuklu hanedanı kadınları oldukça yüksek gelirlere sahip bulunmakta ve bu gelirin tasarrufu tamamıyla kendilerine ait bulunmaktaydı. İstedikleri gibi harcayabilir veya bir başkasına bağışlayabilirlerdi.

Kadınlar yakınları tarafından kendilerine kalan mirastan da pay alarak bir gelire sahip olabilmekteydiler. Mesela Çelebi Hüsameddin, Kira ve Melike Hatun'un payına düşen miras hisselerini eksiksiz vermişti⁶⁷.

Eflaki'nin kayıtlarına göre kadınların mülk sahibi oldukları da görülmektedir. Nitekim o Selçuklu payitahtında yaşayan ve çok zengin olup, nakit para, birçok gelir ve köylere sahip olan ve Avriya'nın kızı olarak bilinen bir kadından bahseder⁶⁸. Benzer şekilde Eflaki Kiramana Hatun'a ait bir bağdan da bahsetmektedir⁶⁹.

Eflaki'ye göre bu dönemde kadınlar kocalarına borç para da verebiliyorlardı. Örneğin Osman-ı Gûyende adlı şahıstan nakledildiğine göre bu zat yeni düğün yapmıştır. Bundan dolayı da çok parasız kalmıştır. Sıkıntısı son dereceye ulaşmıştır. Genç karısını memnun etmek için paraya ihtiyacı vardır. Çare bulmak amacıyla Mevlânâ Hazretlerinin yanına gider. Mevlânâ onun durumunu anladığından kalkıp haremine gider ve Kira Hatun'dan altı Mısır dinarı borç alarak yeni evli olan o şahsa verir. Buradan anlaşıldığına göre o dönemde bazı hatunların tamamıyla kendi tasarruflarında olan paralara sahip bulunmaktaydılar ve bu paranın kullanılmasında kendi rızalarının dışında eşleri dahi müdahalede bulunamıyorlardı⁷⁰.

Ancak Selçuklu toplumunda bütün kadınlar bu kadar mal varlığına sahip değildi. Örneğin Mevlânâ'nın kadın müritlerinden olan Nizam Hatun adındaki bir Veliye Hatun, Mevlânâ ile daima görüşüp konuşurdu. Bir gün bu hatunun içinden, Mevlânâ için bir semâ toplantısı yapıp dostlara hizmet etmek arzusu belirir, ancak onun burî kumaşından yapılmış bir örtüden başka hiçbir şeyi yoktur. Bu sebeple o, bunu satarak bir semâ toplantısı tertip etmek ister. Mevlânâ ertesi gün erkenden onun evine gider ve "Nizam hatun; o burîyi satma sana lazım olur. İşte biz senin semâ

⁶⁴Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 142;Terc., c. I, s. 319.

⁶⁵Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 489-490;Terc., c. I, s. 722.

⁶⁶Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 459; Terc., c. I, s. 688.

⁶⁷Ahmet Eflaki,**a.g.e.**, c.II, s. 365.

⁶⁸Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s.515.

⁶⁹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 320;Terc., c. I, s.525.

⁷⁰Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I,s. 340;Terc., c. I, s.549.

toplantına geldik" diye buyurur. Mevlânâ dostları ile birlikte üç gün üç gece bu kadının evinde semâ ayini yapar⁷¹. Yine kadın hizmetçilerden biri malının ve parasının azlığından şikâyet eder, Mevlânâ "Eğer sana bir dinar verip kulağını, burnunu ve diğer bir uzvunu kesseler razı olur musun" diye sorar. Bunun üzerine hizmetçi, hayır diye cevap verir. Mevlânâ ona o halde niçin yoksulluk iddiasında bulunuyorsun. Mademki bunlara maliksin, o halde fakir değil, zenginsin. Sende bu kadar kıymetli şeyler olduğu halde niçin onların kıymetini bilmiyor, şükretmiyor ve fakirlerin sabrını sermaye yapıyorsun der ve eğer ona ibadet ediyorsanız, Allah'ın nimetlerine şükrediniz der⁷².

Cariyeler:

Kadınlarda cariyе sahibi olmaktadır. Bu dönemde cariyelere karşı sahiplerinin insani duygularla muamele etmeleri önemli idi ve cariyelere karşı sert bir tutumun sergilenmemesi istenmekteydi. Nitekim Mevlânâ kızı Melike Hatun'un sahip olduğu cariyesine kötü davranması üzerine bu durumu hoş görmemiş kızını daha dikkatli olması konusunda uyarmıştır. Mevlânâ, Melike Hatun'a onu niçin dövüyor ve niçin incitiyorsun. Acaba o hanım, sen de cariyе olsaydın ne yapardın. İster misin ki, bütün dünyada Allah'dan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur diye bir fetva vereyim. Hakikatte onların hepsi bizim kardeşlerimiz ve hemşirelerimizdir. Çünkü Allah "Allah sizi bir nefis gibi yarattı ve dünyaya getirdi" buyurmuştur. Babasının bu uyarısı üzerine Melike Hatun tövbe ederek üzerindeki cariyeye giydirerek onu azâd etmiştir⁷³.

Bu dönemde cariyeler arasında tasavvufla ilgilenenler olmakta ve bir tarikata da bağlanabilmekteydiler. Nitekim bunlardan bazıları Mevlânâ'ya bağlanmış ve ondan iltifat almışlardır. Örneğin Hoca Mecdeddin-i Meragi'nin bir Rum cariyesi vardı. Mevlânâ daima ona "Siddika" derdi. Bu cariyе gayb âleminin suretlerini gördüğünü belirterek, kerametlerden dem vurur. Bunun üzerine evin sahibi bu durumu kıskanarak Mevlânâ'ya gider ve bu durumu anlatmak ister. Mevlânâ bazı insanların bu halleri yaşabileceğini fakat bazılarının ise ne kadar çabalarsa da bir şey göremeyeceğini belirterek, müridesi olan bu cariyenin keramet gösterebileceğini belirtmiştir⁷⁴.

Eflaki'nin verdiği bilgilerden cariyelerle evliliklerin yapıldığı da anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda erkekler teşvik de edilmekteydi. Nitekim Sultan Veled'in iki cariyesi bulunmaktaydı. Eflaki cariyelerle evliliği teşvik amacıyla Hazreti Peygamber'in daima: "Cariyelerden ayrılmayınız çünkü onların rahimlerinde bereket vardır. İsmail Hacer'den dünyaya gelmiştir. Hacer de bir cariyedir" diyerek evlerde

⁷¹Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 173.

⁷²Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I, s. 452; Terc., c. I, s. 680.

⁷³Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 406;Terc., c. I, s. 626.

⁷⁴Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 122.

güzel yüzlü cariyeler bulundurmaya tavsiye ederdi diyerek cariyelerle evlenmeyi teşvik eder ve Tanrı elçisinin doğru söylediğini belirterek Çelebi Şemseddin ve Emir Abid'in Nusret Hatundan; Çelebi Selehâddin, Emir Zahid ve Hüsameddin Emir Vacid'inde Sünbüle Hatundan dünyaya geldiğini söyler⁷⁵.

Eşlerin birbirlerine karşı bazı davranış ve tutumları:

Bu dönemde eşler arasında sadakat, bağlılık, dayanışma sevgi evliliğin temelini oluşturmaktaydı. Ancak bununla birlikte eşler arasında zaman zaman küskünlükler ve tartışmalarda yaşanmaktaydı. Nitekim Eflaki'nin eserine göre bazı kadınlar kocalarına kızdıkları zaman onun yanında ayrılabilirdiler. Örneğin Mevlânâ Şems-i Tebrizî'nin Kimya adındaki karısı bir gün Şems hazretlerine kızıp Meram Bağları tarafına gider. Bunun üzerine Mevlânâ Hazretleri medresenin kadınlarına Kimya Hatun'u getirmelerini buyurur. Zira Mevlânâ, Şems'in gönlünün karısına çok bağlı olduğunu söyler⁷⁶. Ancak bununla birlikte kadınlar dışarı çıkacakları zaman kocalarından izin almak zorundaydılar. Mesela Konya'ya Seyyid Rufâi'nin oğlu Seyyid Taceddin dervişlerle birlikte gelmiş ve bu dervişler halk tarafından fazlasıyla iltifat görmüşlerdi. Çünkü bu dervişler kendilerini yanan ateşe atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak gibi gösterilerde bulunmaktaydılar⁷⁷. Bunu haber alan Konya hatunları, toplanıp Mevlânâ'nın eşi Kira Hatun'da gelerek, ondan, bu dervişlerin marifetlerini seyretmek için kendileriyle birlikte Karatay Medresesine gelmelerini istemişlerdi. Kira Hatun'da bu kadınların ısrarına dayanamayarak Mevlânâ'dan da izin almadan onlarla birlikte gider. Mevlânâ akşam üzeri Meram mescidinden geldiğinde bu durumu öğrenir ve fena bir şekilde kızarak, Kira Hatun'un yüzüne bakarak ne de soğuk der. Bunun üzerine Kira Hatun yere düşerek bayılır ve bir müddet bu halde kaldıktan sonra kendine gelir. Ardından da ağlayarak Şeyh Selehâddin'in ayaklarına kapanarak, kendisini dervişleri seyretmeye hiç gitmek istemediğini ancak Konya Hatunlarının rica ve ısrarları ile kendisini utandırdıklarını ve bunun üzerine gittiğini belirtir ve Allah aşkına kendisine şefaet etmesini ister⁷⁸. Bu istek karşısında Şeyh Selehâddin hemen başını açarak, Mevlânâ'nın ayaklarına kapanır. Ancak Mevlânâ ok'un yaydan çıktığını sadece öteki dünyanın zahmetlerinden selâmette kalabileceğini ve Allah'ın rahmetine kavuşanların rahmetinden mahrum kalmayacağını söyler. Bu olaydan sonra Kira Hatun hastalanır ve sürekli üşümeye başlar. Yaşadığı müddetçe de vücudu asla ısınmaz. Bütün hekimler onu iyi etmekten, hastalığına bir ilaç bulmaktan aciz kalırlar. Kira Hatun, temmuz ayında bile Bartas şehrinden gelme kürkünü giyip, başına ibrişimden bir başörtüsü örter, daima evde oturup önünden mangalı eksik etmez. Son nefesine kadar oturduğu köşeden kalkmaz yalnız geceleri hamama gider⁷⁹.

⁷⁵Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 596.

⁷⁶Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 214.

⁷⁷Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 298.

⁷⁸Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 300.

⁷⁹Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. II, s. 301.

Kadınlar eşlerinin sağlıkları ile de yakından ilgilenmekte idiler. Eflaki, Mevlânâ Hazretleri hamama gittiği zaman hanımı Kira Hatun'un, Mevlânâ'nın dostlarına Mevlânâ'ya dikkat etmelerini çünkü onun tamamıyla kendinden geçmiş bir adam olduğunu söylediğini belirtir⁸⁰.

Kadınlar eşleri ile birlikte ibadet edebilmekteydiler. Mesela Mevlânâ bir sabah namazını Kira Hatun ile birlikte kılmıştı. Ancak bu durumun sık yapılmadığını görüyoruz. Çünkü Kira Hatun yıllarca Mevlânâ'ya uyarak arkasında namaz kılmak istediğini ancak bu saadet ve bu devletin kendisine nasip olmadığını fakat bir gün Mevlânâ'nın sabah vakti odasının damına gelerek namaz vakti olduğunu kalkıp birlikte namaz kılmasını istediğini ve sarığını çıkarıp iki ucunu yere sererek seccade yaptığını, farz için niyet ettiğini ve kendisinin de namazda ona uyduğunu belirtmektedir⁸¹.

Günümüzde olduğu gibi bu dönemde de kadınlar kocalarına işlerinde yardımcı olabiliyor ve birlikte çalışabiliyorlardı. Nitekim Eflaki eserinde Erzincan'da bir hekimin hanımı onunla birlikte çalışarak kocasına yardımcı olmaktaydı. Alâeddin Tabib denilen bu hekim karısı ile birlikte hastalar için macun hazırlamaktaydılar. Alâeddin Tabib daha sonra Mevlânâ'ya mürid olur ve karısı ile birlikte Konya'ya yerleşir⁸².

Erkeklerin hanımlarına para vermeleri, kadınların bu para ile ihtiyaçlarını karşılamak için kendi başlarına hareket edebildiklerini göstermektedir. Örneğin Osman-ı Guyende adındaki şahıs Mevlânâ'dan aldığı paraların bir kısmını eşine vermişti⁸³.

Bununla birlikte bazı erkeklerin aşırı derecede cimri olmaları kadınların şikâyetine sebep olmaktaydı. Örneğin eşinin bu konudaki sıkı tutumu Melike Hatunu rahatsız etmiş ve ilk olarak bu rahatsızlığını babası Mevlânâya söylemiştir. Bu şikâyetinde Melike Hatun, eşi Hacı Şihabeddin-i Ruganî-i Karamîd'in cimriliğinden Mevlânâ'ya şikâyet ile: "O, bu kadar eşyası ve malı, köleleri ve cariyeleri olduğu halde aç ve çıplak duruyor" der. Mevlânâ "İyi yapmıyor galiba, başını kaşıyor" buyurur ve sözüne devamla: "Eğer bu cimrilerin cimriliği olmasaydı, bu dünyaya ait mal ve eşya nasıl toplanırdı?" der ve şu hikayeyi anlatır: "Zengin fakat cimri bir efendi varmış. Bir gün camiye gitmiş, orada iken birdenbire hatırına: "Acaba evde kandil külâhsız mı kaldı" diye bir şüpheye düşmüş hemen kalkıp koşarak eve gelmiş, cariyesine: kapıyı açma, kandilin külâhını geçir ki rüzgâr içindeki yağ tüketsin" demiş cariyeye: "Kapıyı niçin açmayayım? " diye sormuş. "Efendi açmakla kapının topuğu aşınmasın" demiş.

⁸⁰Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I, s. 126; Terc., c.I, s. 300.

⁸¹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I, s. 336;Terc., c. I, s. 544.

⁸²Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I, s. 347; Terc., c. I, s.556-57.

⁸³Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c.I, s. 341;Terc., c. I, s. 550.

Cariye: “Mademki bu kadar iktisadı düşünüyorsun, camiden buraya kadar yürümekle ayakkabının eskieyeceğini düşünmedin mi?” demiş⁸⁴. Efendi: “Mazur gör buraya kadar yalınayak geldim, işte ayakkabılarım koltuğumun altında” demiştir. Bir insanın bu kadar cimri olabileceğini öğrenen Melike Hatun ferahlamış ve gülerek susmuştur⁸⁵. Bu dönemde maddi durumları iyi olan ailelerin hizmetlerini cariyeler gördüğü gibi hizmetçileri olan kadınlar da mevcuttu. Mesela Mevlânâ'nın Kira Hatun adındaki hanımının hizmetçisi vardı⁸⁶.

Bu dönemde de kadınlar eşlerinin kendilerine karşı ilgi ve alakalarını sürdürmelerini beklemekteydiler. Mesela Mevlânâ'nın eşi Kira Hatun Mevlânâ'nın az yemek yediğini, az uyku uyduğunu, semâ yapmak ve oruç tutmakta çok mübalağa yaptığını, çetin riyazet çektiğini bundan dolayı da kendisine iltifat etmediğinden dolayı beşer sıfatlarından eser kalmadığını düşünmeye başlamıştır⁸⁷.

Eflakî'nin verdiği bilgilerden eşler arasında saygı ve sevginin önemli olduğu görülmektedir. Özellikle kadınların bu konudaki hassasiyetini bilen Mevlânâ zaman zaman çevresini bu konuda uyarmıştır. Nitekim Mevlânâ Sultan Veled'in hanımı Fatıma Hatun'a karşı davranışları hususunda tavsiyelerde bulunmuştur. Bunun içinde bu konuda bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Mevlânâ, Fatıma Hatun'un gözetilmesi için şunları vasiyet etmiştir. Oğlunun (Sultan Veled) Fatıma Hatun'a haksızlık etmemesini, bilerek veya bilmeyerek ona kötü bir harekette bulunmamasını, gözetme vazifesini bırakmamasını söylemiştir. Ardından da Fatıma Hatun'un kadınların cevherinde bulunan temizlikten dolayı şikâyette bulunmadığını, bu sebeple onun hatırının aziz tutulmasını ve her gün ve geceyi, düğün günü ve gecesi gibi bilmesini, onu gönül ve can tuzağı ile avlamaya çalışmasını, Fatıma Hatun'un eskieyecek unsurdan olmadığını vasiyet eder⁸⁸. Yine Sultan Veled ve Kirake Hatun arasında bir kırgınlığın zuhur etmesi üzerine Mevlânâ oğlu adına Kirake Hatun'dan özür dilemek için hemen bir mektup yazarak onu Cemaleddin-i Kemerî ile Kirake Hatun'a gönderir. Mevlânâ bu mektubunda Yüce Allah'ı şahit tutar ve incinip duyduğu kederden dolayı kendisinin keder ve endişesinin on misli olacağını, Kirake Hatunun ve babası Şeyh Selehâddin'in haklarının kendisine borç olduğunu ve bunun hiç bir teşekkür ve hizmetle eda edilemeyeceğini belirtir. Ardından da Kirake Hatuna çocuğu diye hitap ederek onun hiç bir şeyi kendisinden gizlememesini, kimden incinirse kendisine bildirmemesini, kendisinin de imkân nispetinde yardım etmeyi kendisine minnet bileceğini ve hiç kusur etmeyeceğini söyler. Devamla eğer aziz oğlu kendisini incitirse, Allah'a yemin ederek gönlünü oğlundan çekeceğini, onun selamını almayacağını, cenazesine gelmesini istemeyeceğini bunun gibi ondan başka kim böyle yaparsa ona da aynı muameleyi yapacağını belirtir. Mevlânâ bu satırlardan sonra gelinine hiç gam

⁸⁴ Şams al-Din al- Aflakî al-Arifî, **a.g.e.**, c.I, s. 323;Terc. , c.I, s. 529.

⁸⁵ Ahmet Eflakî, **a.g.e.**, c. I, s. 530.

⁸⁶ Şams al-Din al- Aflakî al-Arifî, **a.g.e.**, c.I, s. 91;Terc., c. I, s. 262.

⁸⁷ Şams al-Din al- Aflakî al-Arifî, **a.g.e.**, c.I, s. 449; Terc., c. I, s. 676.

⁸⁸ Ahmet Eflakî, **a.g.e.**, c. II, s. 316.

yememesini ve kederlenmemesini çünkü Allah ve kullarının kendilerine yardım edeceğini haklarında her kim fena söylerse denizin köpeğin ağızıyla pislenmeyeceğini ve şeker dengi bir sineğin konmasıyla kıymetten düşmeyeceğini ve eğer bu gibi kimseler kendilerinin mazlum olarak gösterip yüz bin türlü yemin etseler, yine onların zalim olduğunu vurgular ve sizi sevmeyen ve duacınız olmayanları mazlum tanımayacağını, onların yemin ve özürlerini kabul etmeyeceğini, kendisine fena söyleyenin hiçbir özrünü, yeminini, hilesini, ağlamasını kabul etmeyeceğini söyler⁸⁹. Ancak bununla birlikte Mevlânâ "Kadınlarla danışma yapın fakat onların dediklerinin aksine hareket edin" hadisini açıklarken bu konuda bir örnek vererek bu hadisin haklılığını belirtir⁹⁰.

Dini Hayatta Kadının Yeri:

Eflaki'nin vermiş olduğu bilgilere göre Selçuklu payitahtında bu dönemde kadınlar dindar ve dini konuları öğrenmek için oldukça gayretli bir durum sergilemişlerdir. Bu çerçevede bu dönemde kadınlar tasavvufa büyük bir alaka göstermekte ve faal olarak ta tasavvufi bilgilerini artırmak için çabalamışlardır. Bu çabaların sürdürülmesinde saray hatunları yaptıkları çalışmalarla önde gelmişlerdir. Esasen Selçuklu Hanedanına mensup olan kadınlar sadece Mevleviliye katılmakla kalmamış aynı zamanda bu tarikatın genişlemesi içinde her türlü maddi yardımda bulunmuşlardır. Örneğin Selçuklu kadılarından Kemâleddin-i Kabi Mevlânâ'ya mürit olmak amacıyla Mevlânâ'ya semâ vermeye karar verir bunun içinde gelen misafirlere ikram etmek için şeker satın almak ister. Ancak şeker almaya gönderdiği kişiler Konya da otuz zembil halis nebat şekerinden fazla bir şey bulamazlar. Bunun üzerine o, Sultanın karısı Tokatlı Gümeç Hatun'un yanına gidip durumu anlatır. Gümeç Hatun on zembil nebat şeker verir. Kemâleddin-i Kabi o topluluğun ihtiyacını bu kadar şerbetinin nasıl karşılayacağını düşünmeye başlar. O bu düşüncede iken Mevlânâ kapıdan içeri girer ve "Kemâleddin daha fazla misafirler gelince şerbetin yetmesi için suyu artırırısın" buyurur. Bu örnekte de görüldüğü gibi Saray Hatunları Mevlânâ'nın müridleri için ellerinden gelen yardımı yaparak onun müridlerinin çoğalması için çalışmışlardır⁹¹.

Sultanın karısı olan Gürcü Hatun ise Mevlânâ'nın muhiplerinden ve has müritlerinden idi. Bu hatun o kadar Mevlânâ'ya bağlıdır ki onu görmemeye tahammülü yoktur. Nitekim Gürcü Hatun bir gün Kayseri'ye gitmek ister ancak Mevlânâ'nın ayrılığına dayanamadığı için sıkıntı yaşamaya başlar. Bunun üzerine Aynuddevle-i Rumî adındaki bir ressamı, Mevlânâ'nın resmini yapması için ona

⁸⁹Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 319-320; Aynı mektup için ayrıca bkz. Mevlana Celaleddin, **Mektuplar**, Türkçeye Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 85-86.

⁹⁰ Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 73-74.

⁹¹ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, **a.g.e.**, c. I, s. 179-180;Terc., c. I, s. 361.

hediyeler verir. Ayrıca yollarda Gürcü Hatun'a can yoldaşı olması için resmin son derece güzel yapılmasını da söyler⁹².Yine Mevlânâ vefat ettiği zaman Alâmeddin-i Kayser onun türbesinin inşası ile ilgilenmiş ve bu işi esnasında da ona Gürcü Hatun vasıtasıyla Kayseri'nin gelirinden elli bin dirhem tahsis etmiştir⁹³.

Bu dönemde Saray Hatunlarının yanında aynı şekilde ahali içinde de dindarlığı ve yardımseverlikleri ile dikkat çeken kadınlar bulunmaktadır. Nitekim Eflaki'nin eserinde Konya'da zamanın veliyesi olarak nitelendirilen Kiramana Hatun dan bahsedilir. Hz. Mevlânâ, Kiramana Hatun'un bağında üç gün üç gece semâ ayını yapmıştır⁹⁴.

Bu şekilde Mevleviliğe intisap etmiş olan kadınlar sadece Mevlevi şeyhlerine mürid olmakla kalmamışlar aynı zamanda bu tarikatta velilik makamına gelerek müridlere de sahip olmuşlardır. Nitekim Eflaki'nin eserinden öğrendiğimize göre Mevlânâ zamanında Konya şehrinde veli ve kamil bir kadın vardır. Ona umumiyetle Fahrü'n-Nisâ denildiğini dindar ve çok sadık bir hanım olduğunu öğreniyoruz. Eflaki dünyanın uluları ve gönül sahibi ariflerin adı geçenin mütekidi olduklarını ve görünen kerametlerinin sıkça olduğunu anlatır. Ayrıca eserinde onun daima Mevlânâ'nın sohbetinde bulunduğu ve Mevlânâ'nın da çoğu defa onu görmeğe gittiği belirtilir. Ardından da eserde Fahrü'n-Nisanın muhiplerinin: "Muhakkak hacca gitmek lazımdır" diye kendisini teşvik etmiş oldukları ve kendi içinde de böyle şiddetli bir arzu uyanmış olduğu görülmektedir⁹⁵. Fahrü'n-Nisa, "Mevlânâ Hazretlerine bir danışayım, çünkü onun icazet ve işareti olmadan benim hareket etmeme imkan yoktur. O ne buyursa onu yaparım" demiş ve kalkıp Mevlânânın ziyaretine gelmiştir. Daha kendisi bahsetmeden, Mevlânâ "Çok iyi bir niyettir ve mübarek bir yolculuktur. Belki biz de sizinle birlikte oluruz" buyurur. Fahrü'n-Nisa baş koyar ve hiçbir şey söylemez. O gece Fahrü'n-Nisa Mevlânâ'nın evinde kalır ve sohbet ederler. Gece yarısından sonra Mevlânâ medresenin damına çıkıp tehecüt namazı ile meşgul olur. Namazdan sonra damın penceresinden Fahrü'n-nisa'nın yukarı gelmesi için işaret eder, Fahrü'n-Nisa Kabe-i Muazzamın Mevlânâ'nın üzerinde döndüğünü bizzat gözleriyle şeksiz şüphesiz görür. Bunun üzerine Fahrü'n-Nisa bir çığlık atar içini garip bir hal ve şaşkınlık kaplar⁹⁶. Buradan da anlaşılacağı gibi Fahrü'n-Nisa, Mevlânâ'ya oldukça yakın olan bir hatundur. Hatta Mevlânâ bazı kerametlerini de ona göstermiştir. Mevlânâ'nın bu hanıma bu kadar kıymet vermesi şüphesiz onun dindarlığı ve sadakatinden dolayı idi. Bu sebeple de Eflaki'nin eserinde onun zamanın Râbiası olarak vasıflandırılarak, dünyanın uluları ve gönül sahibi ariflerin Fahrü'n-Nisa'nın mütekidi olduklarını ve görünen kerametlerinin ise haddi aştığı belirtilmiştir⁹⁷.

⁹²Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e.,c.I, s. 425;Terc., c. I, s. 648.

⁹³ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 381-382.

⁹⁴ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.I, s. 320;Terc., c. I, s. 525.

⁹⁵ Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.I, s. 287-288;Terc., c. I, s. 486.

⁹⁶Ahmet Eflaki, a.g.e., c. I, s. 487.

⁹⁷ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. I, s. 486.

Bundan başka Eflaki'nin verdiği bilgilerden bu dönemde son derece muttaki dindar birçok kadın bulunmakta idi. Nitekim O, Fatıma Hatun'u tasvir ederken, Onun çoğu günler oruç tuttuğunu ve geceleri de ibadetle meşgul olduğunu ve iki üç gün de bir iftar etiğini, ayrıca bu hatunun yemeğini fakirlere ve dul kadınlara verdiğini muhtaçlara gömlek ile çeşitli hediyeler bağışladığını ve daima az yiyip, az uyduğunu, konuştuğunu söyler. Eflaki devamla Fatıma Hatunun velilik makamında olduğunu belirtmek için de onun göklerin ruhaniyeti olan gayba ait suretleri bizzat gözleriyle gördüğünü ve onları bu hale layık olan muhiplerine de gösterdiğini belirtmektedir⁹⁸.

Kuşkusuz bu dindar hatunların yetişmesinde Mevlânâ'nın onlara göstermiş olduğu yakın ilginin payı oldukça büyüktü. Bu anlamda Mevlânâ, kuyumcu Selehâddin'in kızları Fatıma Hatun ve Hediye Hatun'a çokça değer verirdi. Bu kadınlar Mevlânâ'ya büyük saygı duyuyor ve devamlı surette onun meclisinde bulunuyorlardı. Mevlânâ onlar için "Fatıma Hatun benim sağ gözüm, kardeşi Hediye Hatun da sol gözümdür. Fatıma Hatun ve kız kardeşinden başka, beni ziyaretle şereflenen bütün yüzleri kapalı kadınlar, yanıma yüzleri yarı açık olarak, onlar ise yüzleri tamamen açık olarak gelirler" demiştir. Onların annesi Latife Hatun için de " Bizim Latife Hatun'un zati, Tanrının suret bağlamış bir latifesidir. Çünkü o şeyhin annesinin adaşındır" demiştir⁹⁹. Ayrıca Sultan Veled'in eşi olan Fatıma Hatun aynı zamanda Mevlânâ'nın yakını olan kuyumcu Selehâddin'in kızı olduğundan Mevlânâ bu hatunun yetişmesinde ilgisini esirgememiş ve onun eğitimi ile ilgilenmişti. Fatıma Hatun bu eğitim ve ilgisi neticesinde velayet elde etmede, terbiyede ve iffet konusunda zamanın bir veliyesi olmuştu. Bu kadının birçok müridi olmuştu ve kerametlerini onlara gösteriyordu¹⁰⁰. Mevlevi tarikatına giren kadınlar manevi yolda mesafe aldığında şeyh tarafından halife veya vekil olarak görevlendirilmekteydiler. Bu kadınlar dan biri olan Konyalı Hoşlika Hatun, Tokatta Mevlevi halifesi olmuştu ve etrafında birçok mürid bulunmaktaydı. Bu duruma bakıldığında kadınların sadece Mevlevi tarikatına girmekle kalmadıklarını aynı zamanda aktif rol aldıkları da anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Eğitim:

Konya, devrine göre hem büyük bir şehir, hem de devlet merkezi olduğundan öğretim burada daha büyük bir önem taşımaktaydı. Genellikle her mahallede ve mescidin yanında, mahalle eşrafının yaptırdığı bir mektep binası mevcuttu. Kız ve erkek çocuklarının öğrenim gördükleri bu mekteplerde muallimler ders verirdi¹⁰². Ayrıca bu dönemde Selçuklu sarayında hanedana mensup kızlara özel kadın

⁹⁸Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c.II, s. 304.

⁹⁹Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s. 303.

¹⁰⁰Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c.II, s. 304.

¹⁰¹Ahmet Eflaki, **a.g.e.**, c. II, s.524.

¹⁰²Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara 1985, s. 86-87.

muallimler ders vermekteydiler. Örneğin Usta Hatun adındaki kadın oldukça yüksek eğitim almış bir muallim bilgin ve sultanların kızlarının hocası idi¹⁰³.

Bundan başka kadınların eğitiminde eşlerinin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Kadınlar dini konularda eşlerine soru sorarak bilgilerini artırırlardı. Mesela Mevlânâ'nın Hanımı Kira Hatun bir hadisin manasının ne olduğunu Mevlânâ'ya sormuştu¹⁰⁴. Arif Çelebi'nin annesi Kirake Hatun'un mualliminin Mevlânâ olduğunu söylemesi de kadınların bu dönemde yakınları tarafından bir eğitime tabi tutulduklarını göstermektedir¹⁰⁵. Nitekim Mevlânâ kendi gelini Fatma Hatun'a bizzat kendisi okuma yazma öğretmişti¹⁰⁶.

Kadınların almış oldukları eğitim neticesinde edebiyat ve müzik alanında da faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Mesela Gürcü Hatun'un kızı Ayn-ül Hayat'a ait bir beyit bulunmaktadır. Buna göre "Arif'in sevgisi kalbinde ateşlendi, yüz can gönüllü onun havasına kapılıp yıllarca onun sevdasında oldu. Sonunda bu sevdanın sırrına başını koyup şu beyiti söyledi: "Delinin başında bir sevda olması hoştur, fakat bu sevda senin sevda olmak şartıyla¹⁰⁷. Aynı şekilde Selçuklu payitahtında müzik aletlerini kullanabilen kadınlarda mevcuttu. Örneğin Vezir Ziyaeddin hanında harp çalan Tavus Hatun bulunmaktaydı. Sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcı idi. Saz çalmasındaki maharetinden ötürü bütün aşıklar onun esiri olmuşlardı¹⁰⁸. Maddi durumu oldukça iyi olan Avriya'nın kızı diye bilinen bir hatun da çok iyi derecede harp çalabilmekteydi¹⁰⁹.

İnanışlar:

Selçuklular döneminde Konya'da yaygın olan inanışlardan biri, üzerinde dikiş dikilen kimsenin ağzına bir şey almamasının uğursuzluk getireceğiydi. Esasen bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağzına bir şey almak bilinen bir adetti¹¹⁰. Bu inanışın söz konusu ettiğimiz dönemde de mevcut olduğunu görüyoruz. Örneğin, Mevlânâ'nın karısı Kira Hatun Mevlânâ'nın fercesini, Mevlânâ'nın üzerinde dikerken bu inanışın tesirinde kalmıştır. Nitekim bu dikiş işinin icra edilmesi hakkında bilgi veren Eflaki aynı zamanda o dönemin adetlerine de değinmektedir. Ona göre bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağza bir şey almanın bilinen bir adet olduğunu, mesela bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kağıt parçasının alındığını ve böyle bir şeyi

¹⁰³Ahmet Eflaki, a.g.e, c.II, s. 311; Nicolas Trepanier, "The Manaqib al-Arifin as a source for political history", A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in partial fulfillment of the requirements of the degree of Master of Arts, Montreal 2001, s. 46.

¹⁰⁴Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.I, s. 396; Terc., c.I, s. 614.

¹⁰⁵Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c. I , s. 405; Terc., c. I, s.625.

¹⁰⁶Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 303.

¹⁰⁷Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 511-512.

¹⁰⁸Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.I, s. 375; Terc., c. I, s. 590.

¹⁰⁹Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s.515.

¹¹⁰Aydın Taneri, Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Konya1978, s. 50.

ağza almadan dikmenin çok uğursuz saydıklarını belirtir¹¹¹. Aynı şekilde Kira Hatun'da hatırından acaba Mevlânâ da ağzına bir şey aldı mı? Diye geçirir. Mevlânâ hemen: "Bunun ehemmiyeti yok, sen adamakıllı dik, işte ben ağzıma: kul hüv'allahü ahad de" der. Buradan da anlaşılacağı gibi Mevlânâ bu tür batıl inanışlara ehemmiyet vermemekte ve bu konuda eşini uyarmıştır¹¹². Ayrıca bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Kadınların eşlerinin hizmetlerini gördükleri işler arasında dikiş gibi vazifelerde mevcuttu.

Yine bu dönemde her hangi bir musibetten kurtulduktan sonra maddi durumlarına bağlı olarak kadınlar şükür amacıyla fakir insanlara yardımda bulunarak güzel davranışlar sergilemişlerdir. Örneğin Arif Çelebi yakalandığı hastalıktan kurtulduktan sonra annesi kurbanlar kesip fakirlere ve miskinlere dağıtmıştı¹¹³.

Matemlerde kadınların davranışları:

Ölüm vukuunda insanlar herhangi bir şekilde üzüntülerini dile getirmişlerdir. Örneğin Mevlânânın ölümü yaklaştığı zaman, Kira Hatun "Ey âlemin nuru ey Âdemin canı, ey o demin sırrı, bizi kime bırakıp nereye gidiyorsun?" diye feryatlar etmeğe ve acısından üstünü başını yırtmağa başlamıştır¹¹⁴. Mevlânâ vefat ettiği zaman ise Kirake Hatun büyük bir üzüntü yaşamaya başlamıştır. Kirake Hatun'un deyimi ile Mevlânâ'nın ayrılık ateşinden içi ateşli demirci ocağına dönmüştü. Gece gündüz ağlayıp sızlamaktan ve uykusuzluktan hiç sükûn kararının kalmadığını çünkü Mevlânâ'nın çocukluğundan büyüyüncüye kadar kendisine karşı çok sevgi gösterdiğini ve kendisine sultanlık ve babalık ettiğini belirtir. Ayrıca o kadar üzülmüş olduğunu ki bu durumun sonucunda öleceğinden korktuğunu söyler¹¹⁵.

Meslekler:

Bu dönemde mesleklerin icra edilmesi konusunda kadınlar geniş bir çalışma alanına sahip değillerdi. Bununla birlikte sınırlı da olsa kadınların bazı mesleklerde yer aldıklarını görüyoruz. Özellikle bu dönemde gayri müslim kadınlar eğlence meclislerinde yer alarak buralarda müzik aletleri çalarak veya raks edebilmekteydiler. Eğlence hayatının merkezi ise bu dönemde hanlardı. Eflaki bu konuda Vezir Ziyâü'd-din ve Sahib İsfahani adlarını taşıyan hanların varlığından bahsederek buralarda müzikli eğlenceler düzenlendiğini belirtir. Ardından da çeşitli müzik aletlerini kullanan icracıların ve şarkıcıların bulunduğu bu hanlarda hem erkek hem de kadın sanatkarların varlığını söz konusu eder. Eflaki'nin eserinde Avriya'nın kızının harp

¹¹¹Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c. I, s. 251; Terc., c. I, s. 445.

¹¹²Ahmet Eflaki,a.g.e., c.I, s. 446.

¹¹³ Ahmet Eflaki,a.g.e., c.II, s. 429.

¹¹⁴ Eflaki, a.g.e., c. II, s. 155.

¹¹⁵Ahmet Eflaki,a.g.e., c.II, s. 423.

çaldığına dair kayıtlar vardır. Aynı şekilde kadın ve erkek neyzenler, def çalan sanatkârlar, kavallar (bir çeşit meddahlar) da vardı. Bundan başka rakkaseler de bulunuyordu. Raks daha çok defsiz olarak icra ediliyordu¹¹⁶.

Kadınlar kendi aralarında yaptıkları eğlence meclislerin de bu kadın sanatkârları çağırırmaktaydılar. Örneğin Emir Eminüddin Mikail'in hanımı, her cuma akşamı evinde toplantı düzenler ve Konya'nın hanımlarını çağırırdı. Bu meclislerde def çalan kadınlar, neyzenler ve şarkı söyleyen sanatkâr cariyeler bulunmaktaydı¹¹⁷.

Kadının Giyim Kuşamı:

Kadın bizzat Mevlânâ'nın deyimiyle namahrem bir kimsedir. Bu durumun bir sonucu olarak kaç-göç müessesesi de vardır. Peçe kadının giyim eşyalarının başlıcasıdır. Nitekim gene Mevlânâ "Gelinim Fatıma Hatun benim sağ gözüm, kız kardeşi Hediye Hatun da benim sol gözümdür. Fatıma Hatun ve kız kardeşinden başka beni ziyaretle şereflenen bütün yüzleri kapalı kadınlar, yanına yüzleri yarı açık olarak, onlar ise yüzleri tamamıyla açık olarak gelirler demiştir¹¹⁸. Bundan başka kadınların büründükleri değirmi çarşaf (mi'zer-i yemeni)¹¹⁹, maddi durumu iyi olan kadınlar ise Bartas şehrinden gelme kürk giyip başlarına ibrişimden başörtüsü takarlardı¹²⁰. Ayrıca bu dönemde kadınlar süs eşyalarına sahip bulunmaktaydılar¹²¹.

Sonuç olarak 13-14 y.y. da Selçuklu Payitahtında kadınlar evliliklerin gerçekleşmesinde fazla bir söz sahibi olmamalarına rağmen günlük hayatta yer alabilmekte ve bu anlamda camilere, mescitlere, bağlara, hamamlara ve kendi evlerinde toplanarak eğlenebilmekte ve bilgilerini artırabilmekteydiler. Kadınlar bu dönemde sosyal yaşamın birçok alanında yer alarak ev dışında da varlıklarını göstermekteydiler. Kadınlar yine mal, mülk ve paraya sahip olabilmekte ve sahip oldukları bu gücü hayır işlerinde kullanabilmekteydiler. Denilebilir ki kadınlar bu dönemde içtimai hayatın her alanında etkili idiler. Bu çerçevede kadınlar dini hayatta faal olarak yer almakta ve bağlı oldukları tarikat içinde manevi mertebeler kazanarak bu alanda da oldukça etkili olmuşlardır. Özellikle Mevlânâ'nın kadınlara verdiği dini bilgiler ve nasihatler bu dönemde kadınların önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

AHMET EFLAKİ, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, c. I-II, İstanbul 2001.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.

¹¹⁶Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 515; Aydın Taneri, a.g.e., s. 67.

¹¹⁷Şams al-Din al- Aflaki al-Arifi, a.g.e., c.II, s. 490; Terc., c. I, s. 723.

¹¹⁸ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 303; Aydın Taneri, a.g.e., s. 57.

¹¹⁹ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.I, s. 697.

¹²⁰ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.II, s. 301.

¹²¹ Ahmet Eflaki, a.g.e., c. II, s. 202.

- CEBECİOĞLU, Ethem, "Hz. Mevlânâ üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Tasavvuf**, Sayı:20, Ankara 2007.
- İBN BİBİ, **El evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie**, c.II, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- KARPUZ, Haşim, "Hamam", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara 1991.
- KÖYMEN, M. Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, c. III, Ankara 1992.
- MERÇİL, Erdoğan, **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Ankara 2000.
- MEVLANA CELALEDDİN, **Mektuplar**, Türkçeye Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963.
- ŞAMS AL-DİN AL- AFLAKİ AL-ARİFİ, **Manakib Al-Arifin**, c.I, Yayınlayan Tahsin Yazıcı, Ankara 1976.
- TANERİ, Aydın, **Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı**, Konya 1978.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- TREPANIER, Nicolas, "The Manakib al-Arifin as a source for political history", **A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in partial fulfillment of the requirements of the degree of Master of Arts**, Montreal 2001.